

Dr hab. Piotr SZUKALSKI, prof. nadzw. UŁ
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki

4. Małżeństwa w województwie łódzkim na tle Polski¹

4.1. Wstęp

Artykuł 18 *Konstytucji RP* głosi, że: „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”². Główną podstawą powyższego stwierdzenia jest przede wszystkim troska państwa polskiego o zapewnienie biologicznej ciągłości społeczeństwa, narodu i państwa, albowiem wspomniane instytucje oraz psychospołeczne predyspozycje, aktywności i zobowiązania umożliwiają reprodukcję ludności, a zatem biologiczne trwanie każdej społeczności.

W niniejszym opracowaniu warto się przyjrzeć jednej z powyższych, przywołanych w *Konstytucji* kategorii – małżeństwu, sprawdzając, jak wygląda specyfika procesu formowania związków małżeńskich na terenie województwa łódzkiego na tle Polski, i na tle innych regionów. Choć na tle Europy jesteśmy państwem wewnątrznie relatywnie mało zróżnicowanym – etnicznie, wyznaniowo, ale również gospodarczo i kulturowo – to są widoczne utrzymujące się długookresowo różnice pomiędzy poszczególnymi regionami. Różnice te można zaobserwować na terenie nowo zasiedlonych terenów przyłączonych do Polski po drugiej wojnie światowej (poza Opolszczyznę i częścią Mazur) jako skutek długofalowego wpływu instytucjonalnego zaborów oraz konsekwencje nowego się zasiedlania. Patrząc z tej perspektywy, wyodrębnić można 4 zwarte obszary – dawną Galicję Zachodnią (województwo małopolskie i podkarpackie), Kongresówkę (województwo: lubelskie, świętokrzyskie, mazowieckie, podlaskie, łódzkie, wraz z częściami pomorsko-kujawskiego, wielkopolskiego i śląskiego), tereny zaboru pruskiego zamieszkałe w XIX w. przez Polaków i wchodzące w okresie międzywojnia w skład II RP (przeważające części województwa pomorskiego, kujawsko-pomorskiego, wielkopolskiego i śląskiego) oraz pozostałe obszary (województwo: opolskie, dolnośląskie, lubuskie, za-

¹ W niniejszym opracowaniu wykorzystałem zaktualizowane fragmenty kilku innych opracowań – zob. (Szukalski 2012, 2015a,b,c,d,e, 2016a,b).

² <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/1.htm>.

chodniopomorskie i warmińsko-mazurskie). Kolejność wymienianych obszarów nie jest przypadkowa, albowiem są one uporządkowane od terenów generalnie najbardziej zachowawczo podchodzących do kwestii zachowań demograficznych do regionów o największej skali zachowań nietradycyjnych w sferze doboru partnera i prokreacji. Zazwyczaj dodatkowo są analizowane obszary metropolitarne zbudowane wokół kilku (7–8) największych miast, zgodnie z założeniem iż *Stadtluft macht frei* jedynie w przypadku największych ośrodków miejskich. Co oczywiste, tak wyodrębnione obszary metropolitarne charakteryzują się najwyższym poziomem nietradycyjnych zachowań demograficznych.

Sytuacja województwa łódzkiego jest o tyle złożona, iż ponad 1/4 ogółu ludności regionu mieszka w stolicy województwa, zaś łódzki obszar metropolitarne skupia – w zależności od jego zdefiniowania³ – od 40% do 43% ludności. A zatem w bardzo dużym stopniu o zachowaniach demograficznych – w tym i tych nuptialnych – sytuację regionu kształtuje wielkomiejska ludność.

4.2. Małżeństwa istniejące

Z uwagi na ukazanie się kilku publikacji odnoszących się do opisu sytuacji demograficznej regionu (Janiszewska 2015; Kałuża-Kopias 2015; Szukalski i wsp. 2013, Szukalski 2015), pozwolę sobie nie wchodzić w ogólne kwestie demograficzne, przechodząc od razu do istoty materii. Niniejsze opracowanie warto rozpocząć nie od samej analizy procesu zawierania małżeństw, lecz od informacji o liczbie małżeństw istniejących na terenie regionu (tab. 4.1.).

O ile – ograniczając się do ostatnich dziesięciu lat – można zaobserwować w skali kraju stabilizację liczby istniejących zalegalizowanych związków, o tyle w przypadku województwa łódzkiego był widoczny znaczny spadek. Te niekorzystne tendencje są kontynuacją wcześniejszych zmian obserwowanych na obszarach wchodzących wówczas w skład 4 województw, stanowiących rdzeń obecnego regionu łódzkiego (województwa łódzkie, piotrkowskie, sieradzkie i skierniewickie) (zob. Szukalski 2013).

³ Stosowane są dwa podejścia. Zgodnie z pierwszym, bazującym na czysto administracyjnych przesłankach, oprócz Łodzi, w jego skład wchodzi 4 okalające powiaty (pabianicki, zgierski, brzeziński i łódzki wschodni). Zgodnie z drugim, funkcjonalnym, obszar ten powinien być powiększony o teren 4 gmin (Wodzierady, Łask i miejska i wiejska gmina Zduńska Wola) o wysokiej skali codziennych przemieszczeń i połączeń funkcjonalnych z Łodzią.

Tabela 4.1. Podstawowe informacje o liczbie istniejących małżeństw w latach 2005–2015 w województwie łódzkim i w Polsce

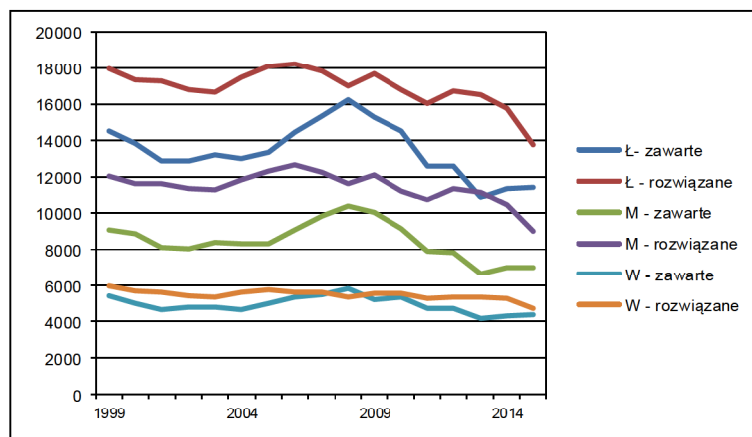
Obszar	Liczba małżeństw istniejących na koniec danego roku (w tys.)			Różnica pomiędzy liczbą małżeństw nowo zawartych a małżeństw rozwiązanych w latach 2005–2015	
	2005	2010	2015	(w tys.)	(w %)
Łódzkie	610,2	595,6	579,6	–30,6	–5,0
Miasto	389,3	369,6	355,3	–34,0	–8,7
Wieś	220,9	226,0	224,3	3,4	1,5
Polska	8927,6	8984,9	8981,9	54,3	0,6
Miasto	5484,5	5393,3	5341,4	–143,1	–2,6
Wieś	3443,4	3594,0	3643,6	200,2	5,8

Źródło: *Roczniki Demograficzne* z odpowiednich lat.

Podobnie jak w przypadku danych dla Polski ogółem, zdecydowanie lepsza była kondycja małżeństw zamieszkałych na wsi niż małżeństw miejskich, albowiem na wsi wciąż liczba istniejących związków była – w ostatnim roku objętym analizą – wyższa w porównaniu z rokiem pierwszym (choć proces spadku też już się rozpoczął), podczas gdy w przypadku miast cały analizowany okres charakteryzował się trwałym spadkiem.

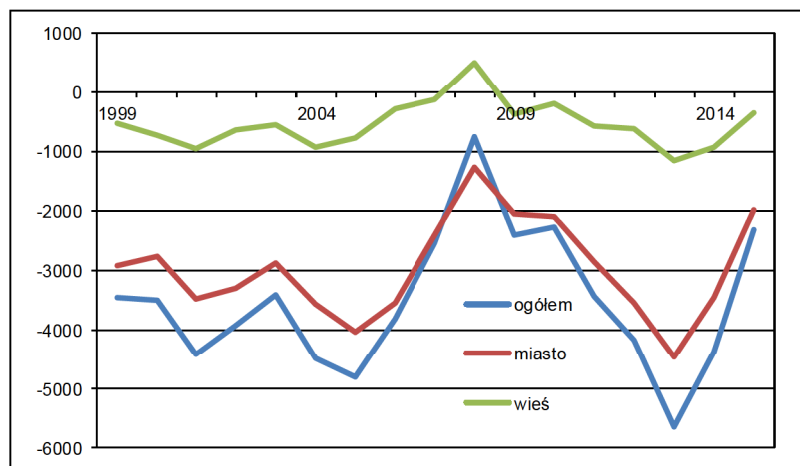
Należy jednak zaznaczyć, że wzrost liczby małżeństw na terenach wiejskich współwystępował z bardzo znaczną nadwyżką liczby małżeństw rozwiązanych nad nowo zawieranymi. Rozwiązanie tego paradoksu można znaleźć w migracjach, a dokładnie w procesie suburbanizacji prowadzącym do tego, iż wiele małżeństw i rodzin miejskich decyduje się na osiedlenie na obszarach podmiejskich, poprawiając statystyki zameldowanych na wsi małżeństw. Jeśli porównać różnicę pomiędzy liczbą małżeństw zawieranych i rozwiązywanych, to okazuje się, iż w całym analizowanym okresie na terenie województwa ogółem, jak i obszarów miejskich występowała nadwyżka związków małżeńskich doświadczających rozvodu albo zgonu jednego z małżonków nad liczbą par stających na ślubnym kobiercu. Podobna sytuacja występowała na terenach wiejskich, z wyjątkiem najlepszego dla całego analizowanego okresu w skali kraju roku 2008 (wyk. 4.1., 4.2.), który poprzedzając wystąpienie lęków przed antycypowanym kryzysem ekonomicznym, zanotował w miastach wyraźną zwyżkę małżeństw nowo zawieranych, co się przekładało na relatywnie niewielką skalę ujemnej zmiany liczby małżeństw.

Wykres 4.1. Małżeństwa nowo zawarte i rozwiązane w województwie łódzkim (Ł) według miejsca zamieszkiwania (miasto – M, wieś – W) w latach 1998–2015

Źródło: *Roczniki Demograficzne* z odpowiednich lat.

Wykres 4.2. Różnica między liczbą małżeństw nowo zawartych i rozwiązanych w latach 1998–2015

Źródło: *Roczniki Demograficzne* z odpowiednich lat.

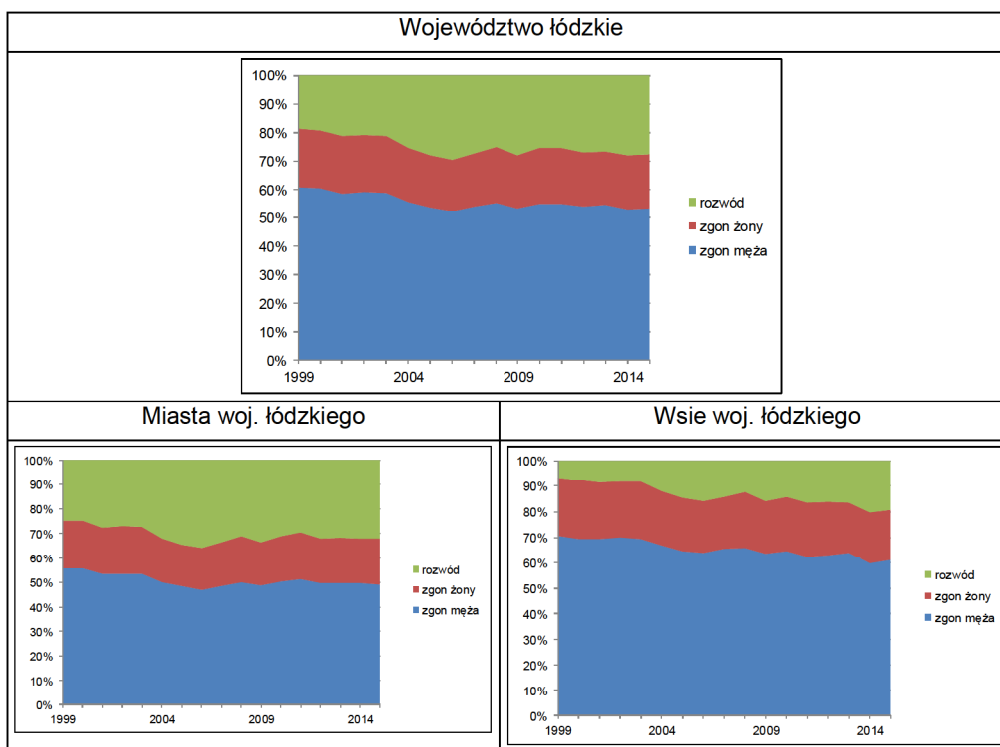
Niepokój wzbudza niezgodność pomiędzy oszacowanymi na podstawie bieżącej ewidencji małżeństw dużymi spadkami liczby małżeństw a szacunkami zmian bazującymi na danych znajdujących się w gestii Urzędów Stanu Cywilnego, które dysponują danymi o liczbie małżeństw na stałe zamieszkujących dany teren. Trudno uznać, że jedyną przyczyną występującej rozbieżności jest nasuwające się, a dopuszczalne, wyjaśnienie, iż źródłem większej liczby mał-

żeństw według USC jest dodatnie saldo migracji małżeństw. Osąd ten nie może być sprawdzony.

Przedstawione dane odnoszące się do znaczącego spadku liczby istniejących na terenie regionu małżeństw winny tym bardziej niepokoić, iż w województwie łódzkim odnotowano największy spadek liczby małżeństw w trakcie istnienia nowego podziału terytorialnego (Szukalski 2013).

Niezwykle ważne jest ustalenie przyczyn, które powodują występowanie nadwyżki małżeństw rozwiązywanych nad tymi nowo zawieranymi. O ile w dalszej części opracowania przyjrzymy się dokładnie ewolucji skłonności do zawierania małżeństw i do odwoływania się do rozwodów jako zdarzenia kończącego związek, o tyle w tym miejscu zwróćmy uwagę na określenie przyczyn rozwiązywania małżeństw (wyk. 4.3.).

Wykres 4.3. Przyczyny rozwiązywania małżeństw w województwie łódzkim w latach 1999–2015 (w % ogółu)

Źródło: Roczники Demograficzne z odpowiednich lat.

Przy zbliżonych danych ogólnopolskich wskazujących zgon żony jako czynnik wpływający na rozwiązanie małżeństwa, to w województwie łódzkim zde-

cydowanie wyższy (o ok. 3 pkt. proc.) był udział małżeństw kończących się zgonem męża, co w warunkach wysokiej umieralności mężczyzn w regionie nie powinno dziwić. Jednocześnie niższy jest udział małżeństw kończących się rozwodem. Jak łatwo zauważyć, występuje duża różnica pomiędzy zachowaniami ludności miast i wsi – w przypadku obszarów wiejskich zdecydowanie niższa część rozwiązywanych związków wynika z rozwodów, zaś jednocześnie są wyższe udziały zakończenia związku wskutek zgonu męża lub żony.

4.3. Małżeństwa nowo zawarte

Opisując skłonność do występowania związków małżeńskich, należałoby się odwołać do współczynnika pierwszych małżeństw, lecz niestety ten miernik nie jest obliczany przez GUS dla polskich województw. Zastępując brak owego miernika, który zdecydowanie przeważałby analizowane wartości bezwzględne (liczby małżeństw) lub proste wskaźniki natężenia, odwołam się do miernika natężenia odnoszącego liczbę nowo zawartych małżeństw do osób w wieku 15 lat i więcej (tab. 4.2.). Umożliwia to w nieco większym stopniu porównywalność danych.

Tabela 4.2. Małżeństwa na 1000 osób w wieku 15 lat i więcej w latach 1990–2015 w podziale na województwa

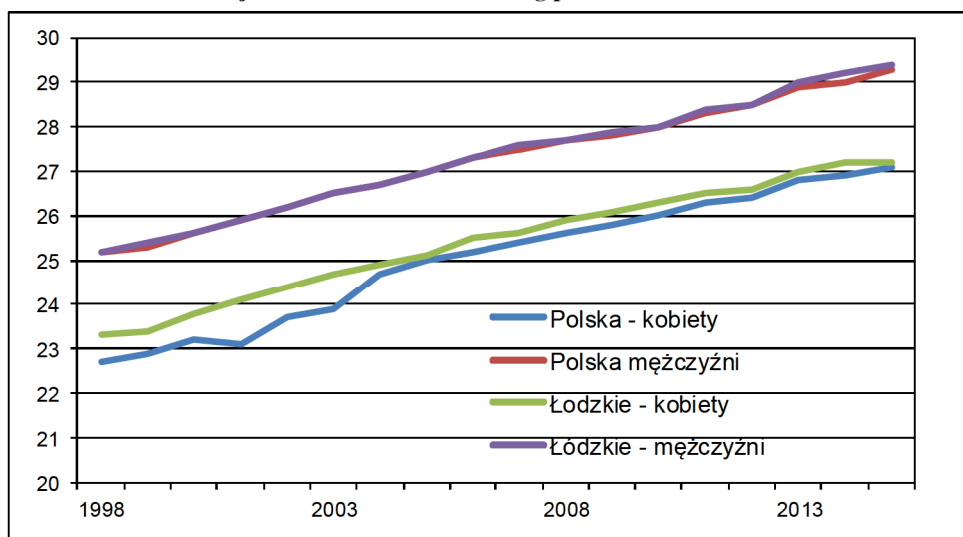
Region	Rok					
	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Dolnośląskie	8,7	6,5	6,5	6,2	6,5	5,3
Kujawsko-pomorskie	9,9	7,4	7,1	6,8	7,0	5,8
Lubelskie	9,1	7,0	7,0	7,2	7,2	5,9
Lubuskie	9,4	6,9	6,5	5,9	6,9	5,8
Łódzkie	8,7	6,8	6,3	6,1	6,6	5,3
Małopolskie	8,9	7,2	7,1	6,8	7,3	6,2
Mazowieckie	8,4	6,9	6,7	6,4	6,9	5,7
Opolskie	8,8	6,2	5,8	5,6	6,5	5,7
Podkarpackie	9,2	7,3	7,0	6,9	7,4	6,0
Podlaskie	9,0	7,0	6,6	6,5	6,9	6,0
Pomorskie	9,4	7,0	7,2	6,7	7,2	6,2
Śląskie	8,1	6,6	6,3	6,4	7,1	5,7
Świętokrzyskie	9,3	7,3	7,0	6,6	7,1	5,4
Warmińsko-mazurskie	10,2	7,3	7,2	6,7	6,9	5,7
Wielkopolskie	9,3	7,4	7,3	6,8	7,4	6,1
Zachodniopomorskie	9,4	6,6	6,4	6,0	6,5	5,7
Polska	8,9	7,0	6,8	6,5	7,0	5,8

Źródło: *Roczniki Demograficzne* za lata 2001, 2006 i 2016.

Województwo łódzkie odznaczało się stale niższym natężeniem nowo zawieranych małżeństw w stosunku do średniej ogólnopolskiej, aczkolwiek różnica nie była ekstremalnie duża – w latach 90. XX wieku niższa intensywność małżeństw była odnotowywana na Opolszczyźnie, zaś w ostatnich latach na Dolnym Śląsku.

W trakcie okresu, dla którego dysponujemy danymi, stale podnosił się wiek osób wступających w związek małżeński, co odzwierciedlało tendencje ogólnopolskie (wyk. 4.4.).

Wykres 4.4. Mediana wieku wступowania w związek małżeński w Polsce i w województwie łódzkim według płci w latach 1998–2015

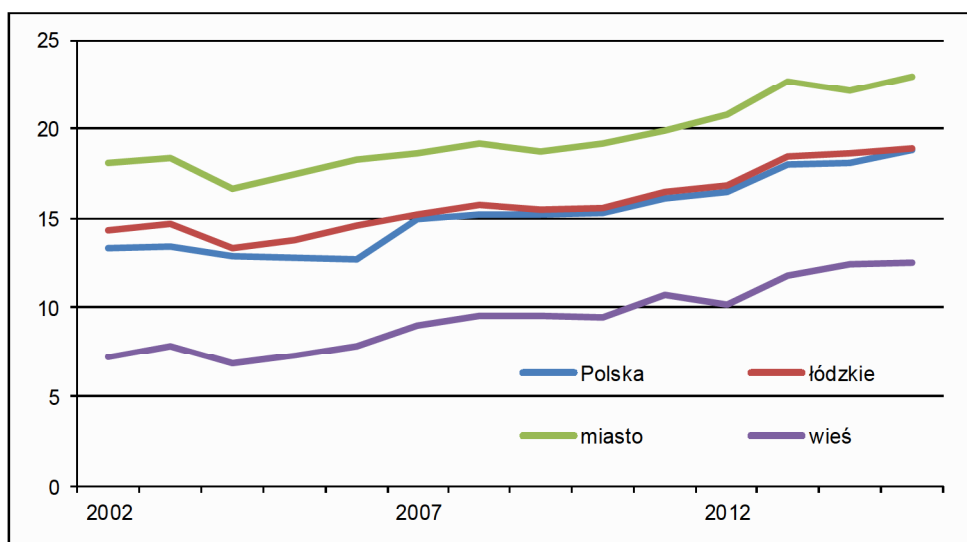
Źródło: baza danych GUS *Demografia*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>

Typowy wiek mężczyzn zawierających związki małżeńskie w regionie w pełni pokrywał się z medianą wieku wступowania w związki małżeńskie w Polsce, zaś w przypadku kobiet występująca początkowo różnica systematycznie się zmniejszała, w rezultacie czego można obecnie mówić o dużym podobieństwie sytuacji w Łódzkiem i w Polsce.

To podobieństwo do sytuacji w kraju ogółem jest widoczne również w przypadku specyficznej kategorii małżeństw, jakim są związki powtórne. Łódzkie, które początkowo odznaczało się – głównie wskutek sytuacji w Łodzi (Szukał-

ski 2012a: 39), w której od blisko dziesięciu lat przynajmniej 1/4 ogółu związków to związki zawierane przez osoby z wcześniejszymi doświadczeniami małżeńskimi – udziałami znacząco wyższymi od średnich dla kraju, co powoduje, że województwo łódzkie zaczyna w coraz większym stopniu upodabniać się do kraju (Szukalski 2013) (wyk. 4.5.).

Wykres 4.5. Udział małżeństw powtórnych w Polsce i w województwie łódzkim w podziale na miasto i wieś w latach 2002–2015 (jako % ogółu małżeństw nowo zawartych)

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>.

W rezultacie w skali kraju można znaleźć zarówno regiony stałe o znacząco wyższym udziale małżeństw powtórnych (dawne Ziemie Odzyskane), jak i takie o zdecydowanie niższym poziomie tego udziału (4 województwa Polski Południowo-Wschodniej: województwa podkarpackie, małopolskie, świętokrzyskie i lubelskie) (zob. tab. 4.3.).

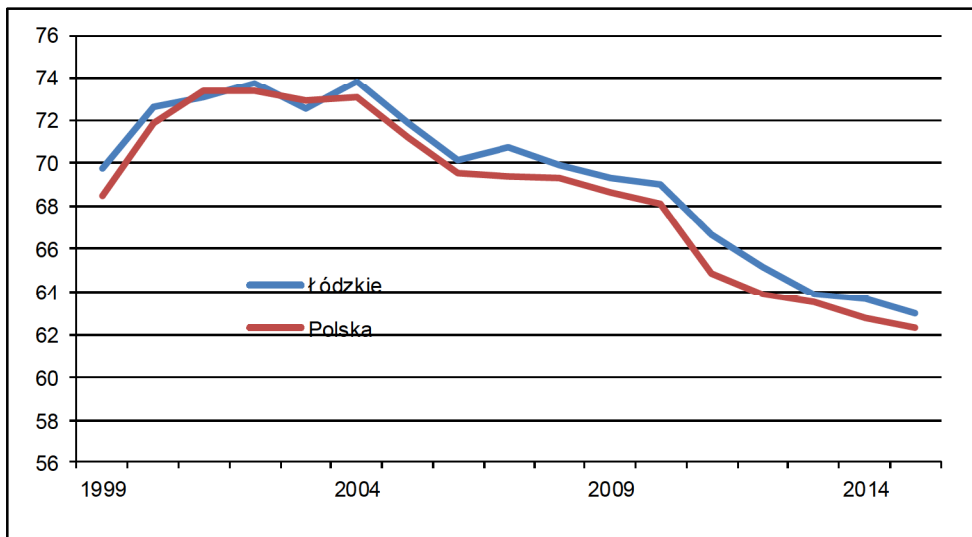
Tabela 4.3. Udział małżeństw powtórnych wśród ogółu małżeństw w latach 2002 i 2014 według województw

Województwo	2002			2014		
	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś
Dolnośląskie	18,2	20,8	10,7	24,2	27,2	17,9
Kujawsko-pomorskie	13,3	16,8	7,9	20,1	23,7	15,2
Lubelskie	8,9	11,6	5,0	13,4	17,2	10,0
Lubuskie	17,2	19,2	11,8	23,9	26,8	18,8
Łódzkie	14,3	18,1	7,0	18,6	22,7	12,0
Małopolskie	9,0	13,2	4,4	12,4	17,9	7,6
Mazowieckie	15,1	18,8	7,6	18,0	22,1	11,3
Opolskie	13,7	17,0	9,0	18,8	24,3	12,6
Podkarpackie	7,1	10,0	4,1	10,0	14,5	6,7
Podlaskie	10,8	12,4	6,6	14,7	16,8	11,3
Pomorskie	15,4	19,3	7,2	20,6	24,0	15,1
Śląskie	15,4	17,3	8,7	21,3	24,2	13,4
Świętokrzyskie	8,6	11,8	5,1	13,4	17,9	9,6
Warmińsko-mazurskie	13,5	16,0	9,1	19,6	22,6	15,4
Wielkopolskie	11,4	15,0	6,4	17,2	20,9	12,8
Zachodniopomorskie	20,9	24,0	12,3	25,1	27,6	20,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie *Banku Danych Lokalnych GUS*.

Odnosząc się do innej ważnej kategorii nowo zawieranych małżeństw, czyli małżeństw wyznaniowych – w przypadku decydowania się na legalizację związku – nieco częściej mieszkańcy województwa łódzkiego w porównaniu ze średnią krajową decydują się na formę wyznaniową (wyk. 4.6.).

Wykres 4.6. Udział małżeństw wyznaniowych w Łódzkiem i w Polsce w latach 1999–2015

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>.

Takie zjawisko dzieje się przede wszystkim na terenach wiejskich (zob. tab. 4.5.). Warto dodać, iż wśród mieszkańców wsi tradycyjna forma zawierania związku małżeńskiego współwystępuje bardzo często z nietradycyjną formą wspólnego zamieszkiwania przed ślubem. Badania narzeczonych – prowadzone w Łodzi, i na obszarach okalających miasto – wskazywały, iż większość osób, które decydują się na zawarcie małżeństwa wyznaniowego żyje w mocnych, związanych ze wspólnym zamieszkiwaniem związkach nieformalnych (Szukalski 2013: 37–380).

Na tle kraju małżeństwa wyznaniowe zawierane na terenie województwa nie wyróżniały się zarówno w przypadku ludności ogółem, jak i w rozbiciu na bardziej jednorodne kategorie według klasy miejscowości zamieszkiwania (tab. 4.4.). Układ przestrzenny był zdominowany przez logikę przedstawioną we wprowadzeniu, a zatem przez konsekwencje historyczne.

**Tabela 4.4. Częstość występowania małżeństw wyznaniowych w latach 2000–2015
(jako % ogółu małżeństw nowo zawartych)**

Województwo	2000			2005			2010			2015		
	Ogół- łem	Miasto	Wieś	Ogół- łem	Miasto	Wieś	Ogół- łem	Miasto	Wieś	Ogół- łem	Miasto	Wieś
Dolnośląskie	63,4	60,0	71,9	62,8	59,8	70,1	59,0	56,4	65,2	48,6	45,0	56,4
Kujawsko-pomor- skie	68,6	64,3	75,3	69,6	65,3	75,9	66,5	62,5	72,3	59,2	54,5	65,7
Lubelskie	75,9	70,6	80,3	75,2	71,0	78,7	74,2	70,0	77,8	68,7	63,2	73,1
Lubuskie	64,2	61,9	68,6	63,6	60,3	69,8	59,9	58,4	62,7	50,2	48,4	53,6
Łódzkie	72,6	66,2	83,9	71,9	66,6	80,5	69,0	64,3	77,0	63,4	57,2	73,1
Małopolskie	78,5	71,1	85,8	77,9	71,7	83,8	74,9	68,2	80,8	72,2	65,1	78,5
Mazowieckie	72,9	65,8	84,8	73,1	67,6	82,9	69,7	64,4	78,7	65,0	58,9	75,2
Opolskie	68,9	63,1	75,8	63,8	59,8	68,5	63,1	57,7	68,9	60,0	53,9	66,0
Podkarpackie	80,1	73,0	84,9	77,9	72,4	81,7	77,3	72,0	81,2	73,2	68,2	76,6
Podlaskie	75,1	71,2	80,2	75,3	72,0	79,9	73,0	70,1	77,7	70,9	68,7	74,3
Pomorskie	70,5	66,3	78,9	69,2	65,5	76,2	65,5	61,0	73,6	58,0	53,5	65,4
Śląskie	67,2	64,3	78,3	66,6	64,2	75,8	64,8	61,7	75,4	57,2	53,0	71,7
Świętokrzyskie	77,2	71,9	81,8	78,0	72,8	82,3	74,1	69,2	78,5	68,7	62,8	73,0
Warmińsko- -mazurskie	70,4	66,7	75,2	68,6	66,1	72,1	63,8	61,8	66,6	58,2	57,0	59,8
Wielkopolskie	77,0	71,6	83,7	75,1	70,8	80,6	70,4	66,4	75,3	64,4	59,5	70,2
Zachodniopomor- -skie	60,8	57,9	67,3	61,0	58,8	66,1	55,2	54,1	57,6	49,0	47,7	51,9
Polska	71,9	66,0	81,0	71,2	66,0	79,2	68,1	63,4	75,2	62,2	56,6	70,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Bardzo wyraźnie zmniejsza się liczba związków zawieranych przez kobiety na tyle młode, że musiały wcześniej zostać uznane za osoby pełnoletnie. O ile w ostatnich latach XX wieku małżeństwa zawierane za zgodą sądu rodzinnego stanowiły 1,1% ogółu, to w roku 2015 odpowiadały za znikomą część ogółu zawieranych związków (na 11,5 tys. małżeństw przypadków takich było 21 – w tym 3 zawierane przez kobiety w wieku 16 lat). Po części wynikało to ze zmniejszania się pod wpływem czynnika kohortowego liczby kobiet w wieku 16 i 17 lat (a zatem takich, które tworzą tego rodzaju małżeństwa) z obserwowanego na terenie Polski rozerwania związku pomiędzy prokreacją i małżeństwem przejawiającego się tym, iż zdecydowana większość nastoletnich matek

rodzi dziś swe potomstwo jako dzieci pozamałżeńskie, podczas gdy jeszcze kilkanaście lat temu większość młodych kobiet będących w ciąży starała się, aby dziecko miało ojca żyjącego w formalnym związku z matką dziecka. Tendencje te odpowiadają zmianom ogólnopolskim.

Interesującą – o spodziewanej wzrastającej wskutek wzmoczonych migracji Polaków ważności – kategorią małżeństw są małżeństwa binacjonalne, a zatem zawierane z cudzoziemcami. Wbrew oczekiwaniom, małżeństw takich jest jednak bardzo mało (z reguły w skali kraju jedynie ok. 2%), co wynika z rosnącej liczby małżeństw z obywatelami innych krajów rejestrowanych poza granicami Polski (zob. RRL 2016).

W przypadku województwa łódzkiego małżeństwa binacjonalne były nieco rzadszym zjawiskiem niż średnio w kraju (tab. 4.5.). Zdawać sobie należy sprawę z tego, iż w ostatnich latach jedynie w kilku regionach udział ten jest wyższy niż średnia krajowa, przy czym jedynie na Dolnym Śląsku, Mazowszu i Pomorzu można mówić o zdecydowanie wyższym poziomie od średniej (tj. o więcej niż 0,3 pkt. proc.).

Tabela 4.5. Małżeństwa binacjonalne w Polsce w latach 2002 i 2014 według województw

Region	2002				2014			
	Liczba małżeństw	Małżeństwa binacjonalne jako % ogółu małżeństw			Liczba małżeństw	Małżeństwa binacjonalne jako % ogółu małżeństw		
		Ogółem	Miasto	Wieś		Ogółem	Miasto	Wieś
Dolnośląskie	362	2,7	2,8	2,3	353	2,6	2,9	1,8
Kujawsko-pomorskie	132	1,3	1,6	0,7	156	1,5	2,0	0,9
Lubelskie	215	1,8	2,2	1,5	192	1,8	2,5	1,2
Lubuskie	128	2,9	3,2	2,3	100	2,1	2,2	1,9
Łódzkie	170	1,3	1,7	0,7	196	1,7	2,2	0,9
Małopolskie	231	1,4	2,0	0,8	279	1,6	2,3	1,0
Mazowieckie	680	2,6	3,2	1,5	541	2,2	2,8	1,2
Opolskie	93	2,0	2,3	1,5	71	1,5	2,0	0,9
Podkarpackie	203	1,8	2,6	1,3	182	1,6	2,1	1,3
Podlaskie	155	2,6	3,2	1,8	85	1,4	1,4	1,3
Pomorskie	235	2,1	2,5	1,3	247	2,2	2,7	1,2
Śląskie	259	1,1	1,2	0,8	321	1,4	1,5	1,1
Świętokrzyskie	102	1,4	1,6	1,2	90	1,5	2,0	1,1
Warmińsko-mazurskie	122	1,7	1,8	1,5	108	1,5	1,9	1,1
Wielkopolskie	233	1,3	1,9	0,6	276	1,6	2,2	0,9
Zachodniopomorskie	232	3,0	3,4	2,0	170	2,1	2,4	1,3
Polska	3552	1,9	2,3	1,2	3367	1,8	2,2	1,2

Źródło: obliczenia własne na podstawie *Banku Danych Lokalnych GUS*.

W przypadku małżeństw binacjonalnych istnieje zasada, iż Polki częściej występują w tego typu małżeństwach niż Polacy. Owa konstatacja jest również prawdziwa w przypadku województwa łódzkiego, gdzie można znaleźć wręcz trochę wyższy udział małżeństw zawieranych przez polskie obywatelki z obcokrajowcami niż dla Polski ogółem (zob. Szukalski 2015e).

Większość tego typu związków jest rejestrowana pomiędzy obcokrajowcami i mieszkańcami największych miast. Nie inaczej jest na terenie województwa łódzkiego, gdzie zazwyczaj 60% małżeństw jest zawieranych na terenie Łodzi.

W przypadku kraju pochodzenia małżonka występują – podobnie jak dla danych ogólnopolskich – wyraźne różnice pomiędzy przedstawicielami obu płci. Mieszkanki regionu w ostatnich latach najczęściej wybierają obywateli Wielkiej Brytanii, Niemiec i Ukrainy; podczas gdy ich męscy odpowiednicy preferują panie z Ukrainy, Rosji, Białorusi. Występują zatem silne podobieństwa z sytuacją ogólnopolską, choć w przypadku kobiet na trzecim miejscu ogólnopolskiego rankingu znajdują się Włosi.

4.4. Związki nieformalne

Zachodzące zmiany mentalne, utożsamiane najpełniej z „wyzwoleńczą” logiką tzw. drugiego przejścia demograficznego, powodują coraz wyraźniejszą konkurencję pomiędzy małżeństwem a związkami nieformalnymi. Stąd też szczególna uwaga powinna zostać skierowana na nietradycyjne formy życia małżeńsko-rodzinnego. Zazwyczaj wyodrębnia się dwa typy – związki kohabitacyjne (a zatem związki osób wspólnie zamieszkujących i tworzących razem gospodarstwo domowe) i związki typu LAT (*living apart together* – związki osób niezamieszkujących wspólnie). W praktyce, ze względu na dostępność danych gromadzonych w czasie spisów powszechnych, analizy związków nieformalnych są ograniczane do związków kohabitacyjnych⁴. Pomiędzy rokiem 2002 a 2011 odnotowano wzrost wskaźnika struktury odnoszącego się do częstości występowania tej formy intymnych, długotrwałych relacji w regionie o połowę, co odpowiadało tempu wzrostu w skali kraju (tab. 4.6.).

⁴ Ostatni dokonany w Polsce spis używał zamiast pojęcia „związki kohabitacyjne” nazwy „związki partnerskie”, która to nazwa jest nieco myląca z uwagi na fakt, iż w szeregu państw europejskich istnieje w prawie cywilnym pojęcie „związku partnerskiego” jako drugiego, obok małżeństwa zalegalizowanego, typu związków o – z reguły – niższym poziomie uprawnień i obowiązków oraz o niższym stopniu ochrony prawnej przed rozwiązaniem.

**Tabela 4.6. Częstość deklarowania życia w kohabitacji według województw
(jako % ludności w wieku 15 lat i więcej) w 2002 i 2011.**

Obszar	2002			2011		
	Ogółem	Miasto	Wieś	Ogółem	Miasto	Wieś
Dolnośląskie	2,1	2,2	1,8	2,9	3,3	2,0
Kujawsko-pomorskie	1,2	1,4	0,9	2,0	2,5	1,1
Lubelskie	0,8	0,9	0,7	1,1	1,5	0,6
Lubuskie	2,3	2,4	2,3	3,7	4,2	2,8
Łódzkie	1,2	1,5	0,6	1,9	2,5	0,7
Małopolskie	0,7	1,0	0,3	1,1	1,7	0,4
Mazowieckie	1,3	1,6	0,7	2,2	2,8	0,9
Opolskie	1,2	1,6	0,8	1,7	2,4	1,0
Podkarpackie	0,4	0,6	0,3	0,6	0,9	0,3
Podlaskie	0,8	1,0	0,5	1,2	1,6	0,6
Pomorskie	1,6	1,7	1,4	2,5	2,9	1,7
Śląskie	1,3	1,5	0,6	2,0	2,4	0,8
Świętokrzyskie	0,6	0,8	0,5	0,9	1,2	0,6
Warmińsko-mazurskie	1,6	1,6	1,7	2,6	3,0	2,1
Wielkopolskie	1,0	1,3	0,7	1,8	2,4	1,1
Zachodniopomorskie	2,5	2,4	2,9	3,8	4,0	3,3
POLSKA	1,3	1,5	0,9	2,0	2,5	1,1

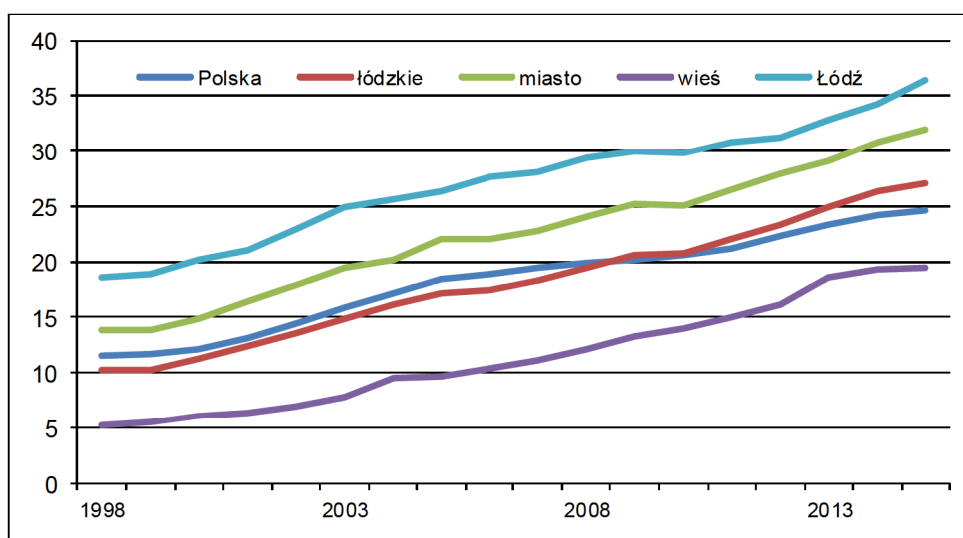
Źródło: dla 2002 (Szukalski, 2006), dla 2011 (GUS, 2013, 239–241).

Częstość związków kohabitacyjnych pozostawała na poziomie zbliżonym do poziomu ogólnopolskiego. Nieco niższy poziom związków kohabitacyjnych był spowodowany zachowaniem przede wszystkim mieszkańców terenów wiejskich uznających zdecydowanie bardziej tradycyjnie zwyczaje niż wiejski *homme moyen*. Skala zmian i zakres występowania były zdecydowanie wyższe na terenach miejskich niż na obszarach wiejskich (tab. 4.6.).

Należy sobie zdawać sprawę, iż region łódzki był bardzo zróżnicowany z punktu widzenia częstości występowania związków kohabitacyjnych. Maksyma były wyznaczone przez największe ośrodki miejskie – Łódź (3,4%), powiat pabianicki (2,2%), Piotrków Trybunalski (2,1%) – podczas gdy wartości minimalne były osiągane na południowo-wschodnich terenach regionu, w powiatach o wysokich odsetkach ludności wiejskiej – powiaty opoczyński (0,5%), pajęczański (0,5%), piotrkowski (0,6%), skierniewicki (0,6%).

Niska skłonność do zawierania związków małżeńskich współwystępowała z wysoką częstością występowania związków nieformalnych i urodzeń pozamałżeńskich. W niniejszym miejscu chciałbym podkreślić drugi z elementów wskazujący na rozluźnianie się triady małżeństwo-seks-prokreacja – wzrost skłonności do wydawania na świat dzieci nieślubnych (wyk. 4.7.).

Wykres 4.7. Udział urodzeń pozamałżeńskich w Polsce i w województwie łódzkim w podziale na miasto i wieś oraz w Łodzi w latach 2002–2015 (jako % ogółu urodzeń)

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>.

Choć przez większość analizowanego okresu częstość urodzeń pozamałżeńskich była na terenie regionu niższa niż dla Polski ogółem, został odnotowany olbrzymi wzrost tego wskaźnika. Zwrócić przy tym należy uwagę na to, iż jego wartość w dużym stopniu kształtowała się pod wpływem sytuacji Łodzi, w której przez ostatnie kilkanaście lat odpowiedni odsetek przewyższał odsetek regionalny o ok. 10 pkt. procentowego. W przypadku, gdyby Łódź – odpowiadająca za blisko 30% populacji regionu – nie odznaczała się tak wysoką frakcją urodzeń pozamałżeńskich, to ten odsetek w województwie byłby znacząco niższy od średniej ogólnokrajowej. Za takim wnioskiem przemawiają również porównania częstości urodzeń pozamałżeńskich w bardziej jednorodnych podzbiorowościach – mieszkańców miast i wsi.

O ile w ramach populacji mieszkańców wsi następowało utrzymywanie się skali niższej od ogólnopolskiej skłonności do posiadania dzieci pozamałżeńskich, o tyle mieszkańcy miast regionu – odznaczający się w pierwszym dziesięcioleciu objętym analizą poziomem urodzeń nieślubnych zbliżonym do ogółu mieszkańców miast w Polsce – coraz wyraźniej „odskakują” od średniej *in plus*.

Brak jest – z oczywistych powodów – jakichkolwiek danych na temat związków typu LAT na terenie regionu.

Brak jest również danych na temat związków osób tej samej płci. Ta ostatnia kategoria jest prawdopodobnie najbardziej trudna do wychwycenia, choć bez wątplenia istniejąca. Nie ma żadnej możliwości określenia jej liczby, zaś jedynym sposobem sprawdzenia, jaka jest częstość tego typu relacji w porównaniu do innych regionów jest sprawdzenie natężenia zainteresowania najpopularniejszymi środkami komunikacji osób homoseksualnych – profili i ogłoszeń na odpowiednich portalach (tab. 4.7.).

Tabela 4.7. Częstość występowania profili i ogłoszeń na portalach gejowskich w Polsce według województw w 2015 r.

Region	Liczba profili		Liczba profili/ogłoszeń na 1000 osób		Liczba profili/ogłoszeń na 1000 mężczyzn	
	fellow.pl	gejowo.pl	fellow.pl	gejowo.pl	fellow.pl	gejowo.pl
Dolnośląskie	10159	990	3,5	0,3	7,3	0,7
Kujawsko-pomorskie	5244	340	2,5	0,2	5,2	0,3
Lubelskie	3749	250	1,7	0,1	3,6	0,2
Lubuskie	2347	120	2,3	0,1	4,7	0,2
Łódzkie	5236	520	2,1	0,2	4,4	0,4
Małopolskie	9491	1290	2,8	0,4	5,8	0,8
Mazowieckie	13007	3840	2,4	0,7	5,1	1,5
Opolskie	2054	120	2,1	0,1	4,2	0,2
Podkarpackie	3335	240	1,6	0,1	3,2	0,2
Podlaskie	2188	90	1,8	0,1	3,8	0,2
Pomorskie	8125	720	3,5	0,3	7,2	0,6
Śląskie	11988	1120	2,6	0,2	5,4	0,5
Świętokrzyskie	1955	210	1,5	0,2	3,2	0,3
Warmińsko-mazurskie	3060	180	2,1	0,1	4,3	0,3
Wielkopolskie	9033	940	2,6	0,3	5,3	0,6
Zachodniopomorskie	4792	510	2,8	0,3	5,7	0,6
Polska	95763	11480	2,5	0,3	5,1	0,6

Źródło: (Szukalski 2015d: 4).

W przypadku takiej analizy województwo łódzkie osiąga wartości trochę poniżej średniej. Do regionów o najwyższej intensywności korzystania z „branżowych” portali należą województwa, których stolice są miastami o ponadregionalnej atrakcyjności imigracyjnej (Warszawa, Wrocław, Kraków, Gdańsk, Poznań), i w przypadku których widoczna jest wyraźna koncentracja internautów wpisujących jako miejsce zamieszkiwania stolicę regionu. Z kolei tradycyjne regiony Polski Południowo-Wschodniej odznaczają się najniższymi wskaźnikami.

4.5. Rozwody

Kolejnym ważnym czynnikiem oddziałującym na liczbę istniejących małżeństw są rozwody. W ostatnich latach w skali naszego kraju utrzymuje się wysoka i mało zmienna liczba rozwodów (60–70 tys. w skali roku). Wielkość ta oznacza, iż w długim okresie przy założeniu utrzymywania się liczby rozwodów i liczby nowo zawieranych małżeństw ok. 1/3 ogółu związków małżeńskich kończyłaby się rozwodem (zob. Szukalski 2016b).

Warto zaznaczyć, iż zarówno liczba, jak i natężenie rozwodów są bardzo zróżnicowane w układzie regionalnym. Odmierna percepcja małżeństwa jako związku cywilnego lub sakramentalnego na różnych terenach Polski, różne możliwości ułożenia sobie życia w pojedynkę (co szczególnie ważne w przypadku kobiet), wreszcie odmienne podejście środowiska społecznego do osób podejmujących decyzje o rozstaniu wpływają na występujące w naszym kraju różnice regionalne – przede wszystkim odnoszące się do częstości (tab. 4.9.). Liczba bezwzględna rozwodów (tab. 4.8.) jest uzależniona w dużym stopniu od wielkości populacji zamieszkującej dany region.

Warto zaznaczyć, że analiza liczby rozwodów wskazuje, że – podobnie jak w skali kraju – najwyższą liczbę rozwodów zaobserwowano w 2006 roku. W ostatnich latach, w przypadku zdecydowanej większości województw, nie odnotowano maksymalnej liczby rozwodów. Rok 2015 był okresem odnotowania rekordowej liczby zformalizowanych rozstań w województwie mazowieckim i pomorskim, zaś w przypadku województwa wielkopolskiego, podkarpackiego, małopolskiego i kujawsko-pomorskiego odnotowano liczbę rozwodów co najwyżej o kilka procent mniejszą od liczby maksymalnej. Z kolei w przypadku województw zachodniopomorskiego, łódzkiego i dolnośląskiego obserwowana w 2015 r. liczba rozwodów była znacznie mniejsza od występujących na tych terenach – w latach 2005–2006 – wartości maksymalnych (o odpowiednio 30,3%, 29,6% i 25,2%) – (zob. Szukalski 2013a).

Tabela 4.8. Liczba rozwodów w latach 1990–2015 według województw

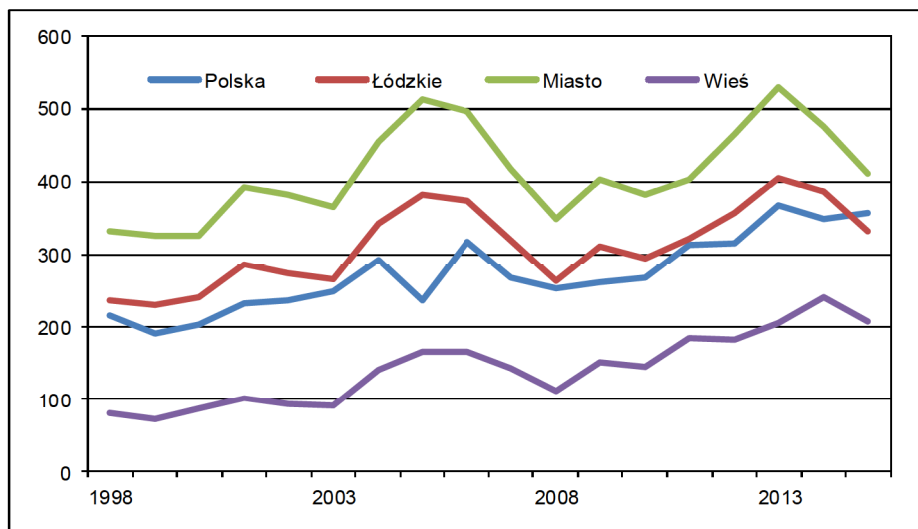
Województwo	1990	1995	2000	2005	2010	2015		
						ogółem	miasto	wieś
Dolnośląskie	4519	4553	4888	7368	5797	5514	4373	1141
Kujawsko-pomorskie	1984	2116	2460	4274	4000	4097	2838	1259
Lubelskie	1755	1244	1712	2828	2483	3432	2093	1339
Lubuskie	1477	1250	1537	2567	1937	2087	1561	526
Łódzkie	3691	3475	3331	5094	4267	3806	2884	922
Małopolskie	2749	1948	2413	4676	3621	4780	3232	1548
Mazowieckie	5032	5396	5727	8514	8314	9859	7661	2198
Opolskie	1205	1083	1257	1848	1516	1678	1093	585
Podkarpackie	1288	1103	1495	2686	2087	2646	1557	1089
Podlaskie	1175	940	1397	2178	1937	1975	1537	438
Pomorskie	2385	2303	3014	4027	3661	4719	3628	1091
Śląskie	5670	4492	5020	9168	8522	8249	6953	1296
Świętokrzyskie	1211	835	707	893	1536	1777	1078	699
Warmińsko-mazurskie	1950	1795	1847	3057	2899	2749	1890	859
Wielkopolskie	2781	2538	3526	4601	4926	5877	3942	1935
Zachodniopomorskie	2714	2276	2363	3678	3314	3238	2576	662
Polska	42436	38115	42770	67578	61300	67296	48896	17587

Źródło: GUS, Rocznik Demograficzny 2001, s. 209; GUS, Baza Danych Demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>

Opisując nasilenie rozwodów w ujęciu względnym, odwołamy się do miernika natężenia przedstawiającego natężenie rozwodów w przeliczeniu na 1000 nowo zawartych małżeństw na terenie województwa łódzkiego. Choć miernik ten dostarcza jedynie warunkowo informacji o częstotliwości zakończenia się małżeństwa rozwodem⁵, jest powszechnie używany jako informacja o prawdopodobieństwie zakończenia się nowo zawartego związku rozwodem (wyk. 4.8.).

⁵ Jest to bowiem typowy przykład miernika bazującego na analizie okresowej, a w rezultacie dającego wyniki warunkowe – przy założeniu braku jakichkolwiek zmian odnośnie do bezwzględnych liczb zawieranych związków i tych rozwiązywanych wskutek wyroku sądowego.

Wykres 4.8. Współczynnik rozwodów w przeliczeniu na 1000 nowo zawartych małżeństw w województwie łódzkim (podział miasto/wieś) i w Polsce w latach 1998–2015

Źródło: Roczniki Demograficzne z różnych lat.

W całym analizowanym okresie region łódzki odznaczał się nieco wyższą częstością rozwodów w porównaniu z danymi ogólnopolskimi, co było przede wszystkim rezultatem poziomu wskaźnika użytego w Łodzi, w której regularnie jest osiągany poziom wskazujący, iż ponad połowa związków zakończy się rozwodem (Szukalski 2012a). Tym, co zastanawia, jest ewolucja wskaźnika dla obszarów wiejskich. O ile w pierwszych latach istnienia województwa łódzkiego współczynnik ten był na wsi niższy od danych dla obszarów wiejskich kraju ogółem, o tyle od pierwszych lat XXI wieku regularnie jest osiągany poziom przekraczający średnią krajową. Wskazuje to na szybszą zmianę skłonności do rozwodów ludności wiejskiej regionu.

Wspomniana skłonność do odwołania się do rozwodu jako środka kończącego nieudany związek małżeński jest bardzo zróżnicowana przestrzennie w układzie powiatów. Generalnie najwyższymi częstościami rozwodów odznaczają się największe miasta regionu oraz tereny wokół Łodzi, zaś jedynym wyjątkiem jest powiat kutnowski. Z drugiej strony, powiaty południowo-wschodnie są obszarami o najniższej skłonności do odwołania się do rozwodu jako sposobu zakończenia związku. Różnica pomiędzy ekstremalnymi powiatami, na przykład pomiędzy Łodzią a powiatami skierniewickim, pączęzańskim

czy wieruszowskim – w zależności od powiatu – jest, jak: 4:1 lub 3:1, co jedynie podkreśla olbrzymie zróżnicowanie zachowań matrymonialnych w regionie.

W skali ogólnopolskiej, gdy analizujemy przestrzenne zróżnicowanie natężenia rozwodów w przeliczeniu na 1000 nowo zawartych małżeństw, możemy zauważyć bardzo duże – i trwałe (zob. Szukalski 2013, 2013a) – różnice w poziomie rozwodów pomiędzy poszczególnymi regionami naszego kraju (tab. 4.9.).

Tabela 4.9. Podstawowe dane o rozwodach w 2015 r. w podziale wojewódzkim

Województwo	Współczynnik rozwodów w przeliczeniu na 1000 nowo zawartych małżeństw			Udział rozwodów z powództwa żony		
	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś
Dolnośląskie	418,6	485,6	273,8	66,8	66,7	67,2
Kujawsko-pomorskie	395,7	472,1	290,0	67,3	67,5	66,6
Lubelskie	319,3	433,2	226,3	68,4	68,1	68,7
Lubuskie	414,1	477,2	297,3	66,6	67,1	65,0
Łódzkie	332,2	411,1	207,6	66,9	66,7	67,5
Małopolskie	273,8	396,4	166,4	66,4	65,2	68,8
Mazowieckie	382,0	476,3	226,1	65,3	65,3	65,7
Opolskie	341,1	448,0	235,9	67,6	69,4	64,4
Podkarpackie	243,8	352,9	169,1	69,3	68,6	70,2
Podlaskie	325,9	422,7	180,6	67,2	68,6	62,6
Pomorskie	398,0	489,7	245,2	65,5	64,6	68,5
Śląskie	369,3	402,0	257,1	65,0	65,0	65,1
Świętokrzyskie	301,6	437,1	204,0	69,9	68,5	72,1
Warmińsko-mazurskie	398,2	473,1	295,4	69,7	69,7	69,6
Wielkopolskie	333,3	415,5	237,5	67,7	68,2	66,5
Zachodniopomorskie	388,3	449,4	253,9	66,2	66,7	64,2
Polska	356,4	439,5	226,7	66,7	66,6	67,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie GUS, Baza Danych Demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>.

Pomiędzy regionami zajmującymi ekstremalne pozycje występują bardzo duże różnice, albowiem sięgające 70%. Generalnie południowo-wschodnia część Polski (Podkarpacie, Małopolska, Świętokrzyskie, Lubelszczyzna) odznacza się najniższymi wartościami (kolor zielony w tab. 4.9.) analizowanego wskaźnika, zaś tereny dawnych Ziem Odzyskanych wartościami najwyższymi (kolor czerwony w tab. 6.9.). Widoczny jest w tym przypadku bardzo wyraźny wpływ zaborów i II wojny światowej – najważniejszych wydarzeń w historii kraju ostatnich dwustu lat. Co więcej, różnice te, jak wspomniano, mają stały charakter i są widoczne w badaniach demograficznych przynajmniej od lat 60. XX wieku. Występują zarówno w przypadku ludności miast, jak i wsi, choć w tym drugim przypadku w ujęciu względnym mają bardziej wyrazisty charakter. Województwo łódzkie – niezależnie od analizowanej subpopulacji – nie odbiega od średniej krajowej.

Regiony różnią się nie tylko prawdopodobieństwem rozpadu związku wskutek rozwodu (tak bowiem tradycyjnie interpretuje się powyższy wskaźnik), lecz również osobą uruchamiającą proces prowadzący do orzeczenia sądu. W powojennej Polsce zdecydowana większość rozwodów rozpoczynała się złożeniem pozwu przez małżonkę. Prawidłowość ta jest widoczna w przypadku wszystkich województw, ale występują pomiędzy nimi znaczące różnice w tym względzie (tab. 4.9.). Kobiety częściej rozpoczynają proces rozwodowy na terenach o niskim natężeniu rozwodów, podczas gdy na terenach silniej zurbanizowanych posiadających jako swoją stolicę duże lub wielkie miasto stosunkowo częściej czynią to mężczyźni. W przypadku województwa łódzkiego brak jest większych różnic w stosunku do wartości średnich dla kraju ogółem.

Najważniejszym ze społecznego punktu widzenia problemem – związanym z rozwodem – jest kwestia opieki nad nieletnimi i niesamodzielnymi ekonomicznie dziećmi, gdy rozstająca się para wciąż je wychowuje. W tym przypadku frakcja takich właśnie par osiąga najniższy poziom w Polsce Zachodniej, najwyższy zaś we wschodniej części kraju (tab. 4.10.).

Występujące w tym przypadku różnice są związane zarówno z odmiennym w poszczególnych województwach wiekiem/stażem małżeńskim osób rozwodzących się, jak i poziomem dzietności. Im wcześniej następuje decyzja o rozstaniu, tym większa szansa, iż dzieci nie zdążą osiągnąć dorosłości. Im dzietność w ostatnich kilkunastu latach wyższa, tym i wyższy udział par posiadających nieletnie potomstwo. W tym drugim przypadku, zaznaczyć jednak trzeba, iż brak jest znaczącego przestrzennego zróżnicowania średniej liczby posiadanego potomstwa wśród par mających małoletnie dzieci (tab. 4.10.). 1,40 w województwie śląskim nie różni się znacząco od 1,52 na Podlasiu, choć w przypadku ludności wsi odnotowane różnice mają większą skalę (1,44 – województwo śląskie, 1,61 – województwo warmińsko-mazurskie), co zapewne

wynika ze wspomnianych wcześniej różnic w zakresie dzietności. W przypadku województwa łódzkiego jedyna widoczna różnica odnosi się do par miejskich – rzadziej posiadających dzieci i w mniejszej średnio liczbie. Podejrzewać można, iż jest to wpływ stolicy regionu, odznaczającej się dużą skalą bezdzietności i małodzierzości, a jednocześnie wyższą skłonnością do rozwodów.

Tabela 4.10. Podstawowe dane o rozwodzących się w 2015 r. parach posiadających małoletnie dzieci na utrzymaniu w podziale wojewódzkim

Region	Odsetek par posiadających dzieci na utrzymaniu wśród rozwodzących się			Średnia liczba dzieci na utrzymaniu w małżeństwach posiadających dzieci		
	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś
Dolnośląskie	54,9	53,8	59,1	1,44	1,42	1,52
Kujawsko-pomorskie	60,2	58,6	64,0	1,49	1,44	1,58
Lubelskie	59,6	57,0	63,8	1,45	1,41	1,51
Lubuskie	55,4	54,4	58,6	1,49	1,46	1,60
Łódzkie	57,8	55,8	64,0	1,43	1,38	1,54
Małopolskie	57,4	53,8	64,8	1,44	1,39	1,52
Mazowieckie	56,7	55,1	62,5	1,41	1,41	1,53
Opolskie	59,3	57,7	62,2	1,45	1,41	1,52
Podkarpackie	60,3	56,8	65,2	1,51	1,48	1,55
Podlaskie	60,3	58,9	64,8	1,52	1,48	1,64
Pomorskie	56,5	54,5	63,0	1,46	1,42	1,59
Śląskie	58,2	57,6	61,5	1,40	1,39	1,44
Świętokrzyskie	60,4	58,6	63,1	1,42	1,35	1,51
Warmińsko-mazurskie	63,8	62,2	67,2	1,50	1,45	1,61
Wielkopolskie	61,5	59,6	65,5	1,48	1,44	1,57
Zachodniopomorskie	56,4	55,4	60,3	1,43	1,41	1,50
Polska	58,2	56,5	63,3	1,45	1,42	1,54

Źródło: Obliczenia własne na podstawie GUS, Baza Danych Demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>.

Zdecydowanie większe w skali ogólnopolskiej zróżnicowanie występuje w przypadku częstości powierzania władzy rodzicielskiej rodzicom, jak i powierzania opieki osobom i instytucjom innym niż rodzice (tab. 4.11.).

Tabela 4.11. Powierzenie władzy rodzicielskiej i opiece instytucjonalnej dzieci par rozwodzących się w Polsce w roku 2015 w podziale wojewódzkim

Region	Ogółem	Wykonywanie władzy rodzicielskiej powierzono				Dziecko powierzono		Inne przypadki powierzenia opieki
		matce	ojcu	razem matce i ojcu	oddzielnie matce i ojcu	rodzinie zastępczej	placówce wychowawczej	
Dolnośląskie	3010	2215	151	598	24	20	1	1
Kujawsko-pomorskie	2493	1590	107	742	15	21	13	5
Lubelskie	2052	1018	90	896	27	16	5	0
Lubuskie	1200	705	72	393	7	15	2	6
Łódzkie	2213	627	72	1478	5	20	4	7
Małopolskie	2836	1846	103	849	11	18	9	0
Mazowieckie	5684	2298	186	3121	26	30	12	11
Opolskie	1021	800	74	130	10	4	1	2
Podkarpackie	1630	668	66	866	17	7	3	3
Podlaskie	1430	481	56	865	10	8	4	6
Pomorskie	2697	1491	129	1020	29	16	7	5
Śląskie	4811	3911	247	546	45	39	12	11
Świętokrzyskie	1082	711	51	305	7	5	1	2
Warmińsko-mazurskie	1500	720	63	693	13	6	3	2
Wielkopolskie	3647	2834	214	513	44	26	7	9
Zachodniopomorskie	1838	1090	100	609	17	15	4	3
Polska	39144	23005	1781	13624	307	266	88	73

Źródło: Baza Danych Demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>.

Znajdujące się w tabeli 4.11. liczby bezwzględne – w naturalny sposób odzwierciedlające wielkość populacji zamieszkującej poszczególne regiony – utrudniają dostrzeżenie występujących dużych różnic. Stąd też w tabeli 4.12. zostały zamieszczone wielkości względne informujące o rozkładzie postanowień sądowych w interesującej nas kwestii. W tym przypadku zastanawia skala różnic – powierzenie władzy rodzicielskiej wyłącznie matce jest postanawiane w ponad 3/4 spraw w województwach śląskim, opolskim i wielkopolskim, a jednocześnie w nie więcej niż 1/3 spraw rozwodowych w województwie łódzkim i podlaskim. Z kolei powierzanie władzy rodzicielskiej wspólnie obojgu rodziców jest dominującą praktyką (tj. obejmującą ponad połowę spraw) w województwie łódzkim, mazowieckim i podkarpackim, podczas gdy sądy w Wielkopolsce, na Górnym Śląsku i Opolszczyźnie orzekają takie rozwiązanie w mniej niż 15% wyroków. Kilkukrotne różnice odnośnie do częstości występują też w zdecydowanie rzadziej orzekanych przypadkach przekazania dziecka poza rodzinę biologiczną – do rodziny zastępczej i placówek wychowawczych.

Tabela 4.12. Powierzenie władzy rodzicielskiej i opiece instytucjonalnej dzieci par rozwodzących się w Polsce w roku 2015 w podziale wojewódzkim (w %)

Województwo	Powierzenie władzy rodzicielskiej				Przekazanie dziecka poza rodzinę biologiczną:	
	matce	ojcu	razem matce i ojcu	oddzielnie matce i ojcu	rodzinie zastępczej	placówce wychowawczej
Dolnośląskie	73,6	5,0	19,9	0,8	0,7	0,0
Kujawsko-pomorskie	63,8	4,3	29,8	0,6	0,8	0,5
Lubelskie	49,6	4,4	43,7	1,3	0,8	0,2
Lubuskie	58,8	6,0	32,8	0,6	1,3	0,2
Łódzkie	28,3	3,3	66,8	0,2	0,9	0,2
Małopolskie	65,1	3,6	29,9	0,4	0,6	0,3
Mazowieckie	40,4	3,3	54,9	0,5	0,5	0,2
Opolskie	78,4	7,2	12,7	1,0	0,4	0,1
Podkarpackie	41,0	4,0	53,1	1,0	0,4	0,2
Podlaskie	33,6	3,9	60,5	0,7	0,6	0,3
Pomorskie	55,3	4,8	37,8	1,1	0,6	0,3
Śląskie	81,3	5,1	11,3	0,9	0,8	0,2
Świętokrzyskie	65,7	4,7	28,2	0,6	0,5	0,1
Warmińsko-mazurskie	48,0	4,2	46,2	0,9	0,4	0,2
Wielkopolskie	77,7	5,9	14,1	1,2	0,7	0,2
Zachodniopomorskie	59,3	5,4	33,1	0,9	0,8	0,2
Polska	58,8	4,5	34,8	0,8	0,7	0,2

Źródło: GUS, Baza Danych *Demografia*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> i obliczenia własne.

Zastanawiające, skąd biorą się tak duże różnice pomiędzy postanowieniami sądów ulokowanych w poszczególnych regionach. Czy powyższe różnice wynikają z odmiennych uwarunkowań społecznych (tj. odmiennej sytuacji rodzin zamieszkujących różne regiony naszego kraju), czy raczej odzwierciedlają lokalny sposób myślenia sędziów o najlepszym sposobie zapewnienia ochrony dzieciom?

Takie różnice można zaobserwować w przypadku innych postanowień sądowych (tab. 4.13.). Przykładowo, praktycznie we wszystkich sprawach rozwodowych, w województwie świętokrzyskim, gdy rozstające się pary posiadały małoletnie potomstwo, zasądzono alimenty. Tymczasem w województwach śląskim, pomorskim i zachodniopomorskim ponad 6% wyroków nie wiązało się z przyznaniem środków do życia na rzecz dzieci niepozostających we wspólnym gospodarstwie domowym. Trudno wskazać przesłanki wyjaśniające taką sytuację.

Podobny problem pojawia się, gdy przyglądamy się wysokości zasądzonych alimentów (tab. 4.13.). Przypisywane są zazwyczaj do sprawy, a zatem nie odnoszą się do pojedynczych dzieci, lecz rodzin dotkniętych rozwodem. Niemniej – jak widzieliśmy – brak jest pomiędzy regionami większych różnic w zakresie średniej liczby dzieci rozstających się par, które posiadają na utrzymaniu małoletnie potomstwo. Skąd więc biorą się te różnice? Teoretycznie, mogą wynikać z odmiennej wysokości płac, różnego poziomu aktywności zawodowej kobiet – w tym i matek przy których zazwyczaj pozostają dzieci – czy odmiennego statusu społeczno-ekonomicznego rozwodzących się rodzin w różnych regionach. Pierwsze uzasadnienie nie znajduje prostego potwierdzenia, albowiem najniższe alimenty są zasądzane w województwach łódzkim i śląskim, w których PKB *per capita* w 2015 r. plasuje je na pozycji odpowiednio 6. i 4. w rankingu rozpoczynającym się od najwyższej wartości, zaś według kryterium wysokości płac w tym samym roku zajmowały odpowiednio 8. i 2. miejsce w Polsce. Z kolei pozycja Mazowsza, regionu w którym średnie alimenty są o 150 zł wyższe w stosunku do następnego w kolejności, potwierdzałyby powyższą zasadę, albowiem województwo to w obu wspomnianych powyżej rankingach zajmuje pierwsze miejsce. Dzieje się tak oczywiście z uwagi na Warszawę, co widać, jeśli przyjrzeć się wartościom alimentów zasądzanych przez sądy na terenie województwa mazowieckiego; sąd okręgowy w Warszawie przyznaje alimenty w wysokości średnio 1 273,14 zł; na Pradze Południe 1 008,30 zł; na Pradze Północ 984,81 zł, podczas gdy zlokalizowane w tym samym województwie sądy okręgowe w Ostrołęce 767,64 zł, w Płocku 774,95 zł, w Radomiu 726,05, zaś w Siedlcach 787,28 zł.

Tabela 4.13. Podstawowe dane o częstości zasądzania alimentów i ich wysokości w 2015 r.

Województwo	Liczba rozwodów z małoletnimi dziećmi	Nie zasądzono alimentów		Przeciętna wartość zasądzonych alimentów
		Liczba	%	
Dolnośląskie	3010	101	3,4	787,08
Kujawsko-pomorskie	2493	81	3,2	707,83
Lubelskie	2052	87	4,2	705,30
Lubuskie	1200	55	4,6	725,95
Łódzkie	2213	69	3,1	668,31
Małopolskie	2836	115	4,1	809,51
Mazowieckie	5684	212	3,7	988,36
Opolskie	1021	56	5,5	749,93
Podkarpackie	1630	32	2,0	755,43
Podlaskie	1430	53	3,7	694,82
Pomorskie	2697	165	6,1	834,17
Śląskie	4811	296	6,2	694,81
Świętokrzyskie	1082	3	0,3	701,25
Warmińsko-mazurskie	1500	44	2,9	698,96
Wielkopolskie	3647	179	4,9	773,80
Zachodniopomorskie	1838	116	6,3	758,61
Polska	39144	1664	4,3	777,99

Źródło: GUS, Baza Danych Demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> i obliczenia własne.

Powyższe różnice widać również w wyrokach sądów okręgowych obsługujących tereny dawnych województw: krakowskiego, wrocławskiego i poznańskiego. W przypadku tych województw ludność największych miast stanowi zdecydowaną większość klienteli, zaś średnie alimenty wynoszą odpowiednio 819,01 zł, 882,37 zł i 838,63 zł. Odbiega od tego wzorca dawne województwo miejskie łódzkie, na którego terenie średnie alimenty wynoszą tylko 698,27 zł.

Na terenie województwa łódzkiego, w sądzie okręgowym w Piotrkowie Trybunalskim, można odnaleźć krajowe minimum alimentacyjne – 591,68 zł. Kolejne najniższe wielkości można zaobserwować we Włocławku (611,89 zł), w Zamościu (635,18 zł) i w Łomży (638,18 zł). Pytaniem otwartym pozostaje kwestia, czy wysokość alimentów odzwierciedla możliwości finansowe rozwodzących się par czy raczej gotowość do ponoszenia kosztów utrzymania potomstwa?

Za drugą odpowiedzią przemawiałyby dane sądu okręgowego w Rzeszowie obejmujące nie najzamożniejsze wszak tereny, gdzie średnie alimenty wynoszą aż 814,81 zł. Tereny te we wszystkich badaniach demograficznych są wskazywane jako najbardziej tradycyjne.

4.6. Podsumowanie

Pomimo dużej jednorodności kulturowej w zasadzie każdy region naszego kraju posiada własną specyfikę wynikającą z czynnika historycznego, jak i gospodarczego (np. dostępność bogactw naturalnych determinująca strukturę ekonomiczną województwa, przeszłe i obecne możliwości urbanizacji). W przypadku województwa łódzkiego ważnym czynnikiem wyróżniającym jest wyjątkowo silna pozycja demograficzna Łodzi i łódzkiego obszaru metropolitalnego.

Województwo łódzkie – na tle mapy demograficznej Polski – nie odbiega w przypadku zachowań matrymonialnych i rozwodów od typowej sytuacji w kraju. Jednak w ramach regionu można znaleźć zarówno bardzo tradycyjnie zachowujące się obszary (tereny południowo-wschodnie), jak i wyraźnie nietradycyjne obszary skupione wokół Łodzi. To specyfika tego miasta (Szukalski 2012), w którym mieszka 44.4% ludności miejskiej regionu, sprawia, iż miasta regionu charakteryzują się bardziej zaawansowanym postępem nietradycyjnych zachowań w sferze małżeństwa – późnymi małżeństwami, związkami powtórными, cywilnymi, jak i wyższą częstością rozwodów.

W dużym stopniu to rdzeń województwa determinuje jego ocenę. Bez Łodzi i jej suburbiów województwo bez wątpienia zdecydowanie bardziej przypominałoby resztę dawnej Kongresówki, niewiele różniąc się od sytuacji obserwowanej na Podlasiu czy Lubelszczyźnie.

Bibliografia

Gospodarstwa domowe i rodziny. Charakterystyka demograficzna – NSP 2011 (2014), ZWS Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-pow-szechny-ludnosc-i-mieszkani-2011/gospodarstwa-domowe-i-rodziny-charakterystyka-demograficzna-nsp-2011,30,1.html>.

Gospodarstwa domowe i rodziny w województwie łódzkim. Charakterystyka demograficzna.

- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011* (2014), Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź, <http://lodz.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/spisy-powszechnne/gospodarstwa-domowe-i-rodziny-w-wojewodztwie-lodzkiem-charakterystyka-demograficzna-narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-miesz-kan-2011,15,2.html>.
- Janiszewska A. (2015), *Depopulacja ludności w województwie łódzkim*, [w:] *Procesy demograficzne w województwie łódzkim w XXI w.*, P. Szukalski (red.), Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 11–32.
- Kałuża-Kopias D. (2015), *Migracje w województwie łódzkim*, [w:] *Procesy demograficzne w województwie łódzkim w XXI w.*, P. Szukalski (red.), Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 109–144.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002. Gospodarstwa domowe i rodziny. Województwo łódzkie* (2003), Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź, s. 208.
- Nowak-Sapota W. (2002), *Zawieranie i rozpad związków małżeńskich a zmiany w strukturze gospodarstw domowych i rodzin*, [w:] *Reprodukcja ludności i mobilność przestrzenna na obszarze Ziemi Łódzkiej*, J.T. Kowaleski (red.), Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 30–98.
- Szukalski P. (2012), *Sytuacja demograficzna Łodzi*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź, s. 46, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3445>.
- Szukalski P. (2013), *Małżeństwo: początek i koniec*, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 204.
- Szukalski P., Fernandez-Martinez C., Weyman T. (2013b), *Łódzkie Region: Demographic challenges within an ideal location*, „OECD LEED Working Paper” 2013, 56 http://www.oecd.org/cfe/leed/LODZKIE%20REGION_V7.pdf.
- Szukalski P. (2014), *Charakterystyka związków kohabitacyjnych we współczesnej Polsce*, „Wiadomości Statystyczne” 2014, nr 8, 62–74, <http://hdl.handle.net/11089/5390>.
- Szukalski P., (2015a), *Rodziny i małżeństwa w województwie łódzkim*, [w:] *Procesy demograficzne w województwie łódzkim w XXI w.*, P. Szukalski (red.), Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 59–82, <http://hdl.handle.net/11089/19863>.
- Szukalski P. (2015b), *Sytuacja demograficzna Łodzi na tle innych wielkich polskich miast*, [w:] *Procesy demograficzne w województwie łódzkim w XXI w.*, P. Szukalski (red.), Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 145–171, <http://hdl.handle.net/11089/19974>.
- Szukalski P. (2015c), *Demograficzno-społeczne konsekwencje depopulacji w województwie łódzkim*, „Problemy Społeczne, Polityka Społeczna w Regionie Łódzkim” 2015, nr 15, 320, <http://hdl.handle.net/11089/16280>.
- Szukalski P. (2015d), *Rejestrowane związki osób tej samej płci w Europie Środkowej a „sprawa polska”*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2015, nr 3, <http://hdl.handle.net/11089/10581>.
- Szukalski P. (2015e), *Małżeństwa binacionalne w ujęciu regionalnym*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2015, nr 8, <http://hdl.handle.net/11089/12442>.
- Szukalski P. (2016a), *Małżeństwa wyznaniowe w ujęciu regionalnym*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2016, nr 4, <http://hdl.handle.net/11089/18588>.
- Szukalski P. (2016b), *Rozwody we współczesnej Polsce – zróżnicowanie regionalne*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2016, nr 12, <http://hdl.handle.net/11089/20358>.
- Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2015–2016* (2016), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa, <http://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/>.